

POLITINĖ VAIZDUOTĖS REIKŠMĖ

SIMONA MERKINAITĖ

Galima skirti du požiūrius į vaizduotės ir politikos santykį. Pirmas remiasi prielaida, jog vaizduotė politiką pakeičia fantazijomis, iliuzijomis, todėl siekia atskirti politinę tikrovę nuo vaizduotės. Antras požiūris apskritai neigia tikrovės ir įsivaizdavimo skirtį. Šį požiūrį galima paaiškinti tuo, kad kinta pats tikrovės statusas, o riba tarp to, kas realu, ir to, kas įsivaizduota, nyksta. Abu požiūriai turi rimtų trūkumų. Pirmasis nemato daugelio politiką veikiančių dalykų, kaip antai tikėjimas, prietarai, mitologija, pagaliau nepakankamai atsižvelgia į tai, kad politika sudaryta iš daugelio objektyviai neapčiuopiamų, ne empirinių dalykų. Antrasis, palenkdamas politinę tikrovę įsivaizdavimo veiksmui, neleidžia skirti fantazijų nuo realias politines pasekmes turinčių vaizduotės esinių ir galiausiai politiką paverčia spektakliu ar žaidimu. Straipsnio tikslas – konceptualizuoti politikos ir vaizduotės santykį. Skiriamos trys vaizduotės savybės, kurios taikomos politiniam pasauliui siekiant atskleisti vaizduotės prasmę politikos supratimui.

Įvadas

Prieš du dešimtmečius, atkuriant Lietuvos valstybingumą, buvo kalbama apie naujos politinės realybės, kurią turėtų apibrėžti demokratijos, tautos suvereniteto, laisvės principai, galimybę. Sunku būtų

Simona Merkinaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantė (el. paštas: simona.merkinaite@gmail.com).

© Simona Merkinaitė, 2011

Straipsnis įteiktas redakcijai 2011 m. kovo 29 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2011 m. gegužės 23 d.

kalbėti apie politiką be šių kategorijų. Nors dauguma neturėjome nei laisvės, nei demokratijos ar tautos suvereno patyrimo, kūrėme naujos politinės realybės formas. Politinį veiksmažodį motyvavo nepriklausomos valstybės vizija. Vizijoms būdinga pralenkti patyrimą, tuomet į politiką ima skverbtis vaizduotė. Pažvelgus atidžiau matyti, jog nebuvo bendros vizijos. Taigi už nepriklausomybės idėjos stovėjo skirtingos prasmės, tačiau tai nesutrukdė vienyti ir siekti bendrų politinių tikslų. Tai tik vienas pavyzdžių, leidžiančių kalbėti apie vaizduotės įtaką politikai ir suvokti kelis svarbius politikos ypatumus. Sunku būtų įsivaizduoti politiką be mums įprastų svarstymų apie geresnę, teisingesnę ar laisvesnę visuomenę, t. y. politinis veiksmas nuolat ieško atramos idealuose, kurie tikrovės dalimi tampa tik įsiterpiant vaizduotei. Šiandien esame tiek pripratę prie tokių sąvokų kaip teisingumas, laisvė, tautos suverenitetas vartojimo, kuris aktualina, kas yra politika, jog pamirštame, kad šios sąvokos yra idealai, kurių link mes kreipiame praktiką ir tik taip juos paverčiame tikrovės dalimi. Maža to – už šių sąvokų stovi skirtingi turinio vaizdiniai, tačiau būtent politinėje sferoje jie susijungia į vieną – politinį veiksmažodį.

Į politikos ir vaizduotės santykį galima žvelgti funkciškai, t. y. siekiant pagrįsti arba paneigti vaizduotės politinę reikšmę. Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo pačios politikos apibrėžimo – ar politiką apribosime politinių institucijų ir teisinio reguliavimo mechanizmais, ar į ją įtrauksime ir tai, ką įvardijame kaip politiškumą – normas, kultūrinės reikšmes, tradiciją ir panašiai. Šiuo straipsniu siekiama atsakyti į klausimą, kokius politikos bruožus mums gali padėti suvokti vaizduotė. Atitinkamai skiriamos trys skirtingos vaizduotei būdingos savybės, kurios taikomos politikai.

1. Vaizduotė ir politika: ribų nustatymas

Konceptualizuoti vaizduotės ir politikos santykį sunku dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, po vadinamojo lingvistinio posūkio, kai imta kalbėti apie interpretaciją, o ne tikrovę, apskritai darosi sunku nubrėžti

ribas tarp vaizduotės ir tikrovės. Pati tikrovė virto vertinimo ir interpretacijos įkaite: „Interpretacija yra tai, kas nepabaigiamai tarpininkauja tarp žmogaus ir pasaulio“¹, – teigia Hansas G. Gadameris. Galiausiai imta kalbėti apie tai, kad susiduriame ne su pačiais daiktais, o tik su jų reikšmėmis, ne su tikrove, o su jos aprašymais, vaizdiniais ir reikšmėmis. Riba tarp to, kas tikra, ir to, kas įsivaizduojama, yra nutrinama – vaizduotė eina pirma visko, kad ir su kuo susidurtume. Lingvistinis posūkis nemažai problemų kelia pačiai politikos sampratai.

Tokio pasikeitimo prasmę gerai apibūdina Michelis Foucault. Jis teigia, kad politika prasideda nuo požiūrio, taigi politiška tampa viskas – seksualumas, sveikata, mokyklos, simboliai ir taip toliau. Pagrindinė politikos galia – tai ne institucijos, o gebėjimas nukreipti mąstymą ir veiksma tam tikra linkme. Politikos objektu tampa viskas – nuo kūno iki sielos². Pagaliau galia slypi ne valstybės institucijose, o diskursuose, suvokimuose ir požiūriuose, kuriuos mes palaikome savo veiksmais ir kurie ir yra politinės galios bet kurio iš mūsų atžvilgiu taikymas³. Politika veikia mus nuo pat gimimo, formuoja pasaulėžiūrą, normas bei praktiką, tampa visa apimanti, suteikianti egzistencijai unikalių patyrimų. Tarkime, Hobbesas valstybę prilygina „mirtingam dievui“, kuris suteikia laisvės, pilietiškumo ir taikos patirčių. Anot Carlo Schmitto, politikos galios negalime suvokti tiesiogiai, nepasitelkę metaforų, mitų ir vaizduotės gebėjimo⁴.

Kuo įtikinamiau skamba teiginys apie žmogaus santykį su tikrove tarpininkaujant požiūriui arba interpretacijai, tuo labiau politika virsta kova dėl vaizdinių, interpretacijų ir metaforų. Tešiant Foucault mintį, galima sakyti, jog viskas, kas yra įsivaizduota, potencialiai yra ir politiška. Vis dėlto politikai svarbūs tie vaizdiniai, kurie daro įtaką

¹ Gadamer H. G., *Istorija. Menas. Kalba*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 179.

² Foucault M., *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, New York: Pantheon Books, 1980, p. 115–131.

³ Foucault M., *The Will to Knowledge*, London: Penguin, 1998, p. 95–96.

⁴ Schmitt C., *The Leviathan in the state theory of Thomas Hobbes. Meaning and Failure of a Political Symbol*, London: Greenwood Press, 1996, p. 31.

praktiniam veiksmui ir turi aiškių politinių pasekmių. Todėl politiką iš esmės domina kitokie vaizduotės aspektai, nei, tarkime, meną, kai vaizduotės tikslas gali būti vien estetinio pasitenkinimo siekis. Nors straipsnyje stengiamasi išvengti politikos apibrėžimo ir greičiau žvelgti į skirtingus politikos aspektus, kuriuos veikia vaizduotė, remiamasi šia, platesne, politikos samprata.

Antra, nepaisant vis didesnio akademinio susidomėjimo, skiriamo vaizduotės ir politikos problemai, sunku suprasti pačios vaizduotės taikymo prasmes. Teoretikai, kurie savo objektu pasirenka vaizduotės ir politikos santykį, atrodo, galėtų išsiversti be paties žodžio „vaizduotė“. Dažnai vaizduotė paverčiama kažkuo kitu – kalbama apie ideologijas (Jaques’as Lacanas), utopijas ir iliuzijas (Raymondas Geussas), estetiką plačiąja prasme (Frankas Ankersmitas), meną kaip politinės galios išraišką (Holgeris Hoočas) arba tiesiog literatūrą (Terry Eagletonas ar Leonidas Donskis). Pagaliau kalbama apie pačią modernybę kaip vaizduotės formą, o vaizduotės analizė gali būti tikslinama kaip interpretacijų, tradicijų ir metaforų analizė (Charlesis Tayloras). Sunku yra nustatyti politikos ribas, taip pat nubrėžti, kur prasideda ir baigiasi vaizduotė. Todėl, analizuojant politikos ir vaizduotės santykį, pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, kas būdinga vaizduotei ir kas ją išskiria iš kitų gebėjimų?

Vaizduotė pačia bendriausia prasme gali būti įvardyta kaip sugebėjimas įsivaizduoti objektą jo nemačius⁵. Todėl vaizduotė gali būti dvejopa. Įsivaizdavimas gali būti žinomo objekto atkūrimas, jo nematant. Vaizduotė gali būti tarsi „tiltas“ tarp reikšmės ir mums prieinamų reiškinių – vaizduotė leidžia susieti daiktų ir reiškinių pasaulį su jų reikšmėmis, jas kuriant bei rekonstruojant, t. y. jei gu vieną kartą patyrimu sužinome, kas yra stalas, galime jį pakartotinai atkurti pasitelkę vaizduotę. Tokia vaizduotė vadinama refleksyviaja⁶. Ji niekada

⁵ Kant I., *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1996, p. 144.

⁶ Dostal R. J., „Judging Human Action“, Beiner R., Nedlesky J. (sud.), *Judgment, Imagination, and Politics: Themes from Kant and Arendt*, Boston: Rowman & Littlefield, 2001, p. 139–164.

nėra savaveiksmė – jai reikia stimulų, ateinančių iš patirties, įskaitant informaciją, atsiminimus, žinojimą ir kitus potyrius, į kuriuos kreipiamės. Lygiai taip pat suvokdami, kas yra gėris ar blogis, tam tikrą praktinį veiksma galime susieti su šiomis reikšmėmis. Vaizduotė leidžia suvokti patyrimą ir jį įprasminti, tarsi saugodama mus, kad nepasiklystume gryno atsitiktinumo ir daiktų pasaulyje⁷. Tai duoda pagrindo kalbėti apie skirtingas vaizduotės formas – mokslinę, estetinę, religinę vaizduotes. Kiekviena jų teikia savo pasaulio vaizdą. Jeigu sutiktume, kad politika yra autonomiška ir specifinė veiklos sritis – tuomet galima daryti prielaidą, jog egzistuoja ir politinė vaizduotė.

Vis dėlto vaizduotei būdingas ir gebėjimas peržengti tikrovės ribas – kurti objektus, jų nemačius. Anot Wolfgango Iserio, vaizduotė nurodo *menamą esinį*⁸. Vaizduotė yra laisva nuo realybės, būtinumo ir atsiveria kaip galimybės bei nesančios tikrovės kūrėja. Kurdamą šį esinį vaizduotė gali būti dvejopa – verčia mus matyti dalykus kitokius, nei jie yra, arba matyti dalykus, kurių apskritai nėra, taigi kurti tikrovę lenkiančius esinius. Vaizduotė yra laisva nuo tikrovės, todėl įsivaizdavimas nėra lygus atvaizdavimui⁹. Šiuo atveju, pasitelkus vaizduotę, atsiranda distancija tarp to, kas įsivaizduojama, ir realumo, ji geba kurti tai, kas nėra realybės dalis. Apibendrinant galima pasakyti, kad vaizduotei, kaip veiksmui, yra būdingos tokios savybės: 1) gebėjimas jungti skirtingus dalykus ir reiškinius, 2) atsitraukti nuo tikrovės ir kartu 3) kurti su tikrove nesusijusius esinius.

2. Kūrybinė vaizduotė ir politinė tikrovė

Vaizduotės raiška leidžia kalbėti apie dalykus, kylančius ne iš patyrimo, bet ateinančius iš subjekto gebėjimo kurti nuo patyrimo atsietus

⁷ Jay M., *Downcast eyes: the denigration of vision in twentieth-century French thought*, California: California University Press, 1994, p. 283.

⁸ Iser W., *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 159–160.

⁹ Castoriadis C., *The Imaginary Institution of Society* (trans. Kathleen Blamey), Cambridge: MIT Press, 1975, p. 225–297.

esinius. Žvelgiant į vaizduotę kaip į gebėjimą ir kartu galią kurti esinius, pagrindinis skirtumas tarp vaizduotės kuriamo esinio ir patyrimu pažinaus objekto tampa tikrovės ir fikcijos (ne-tikrovės) perskyra. Nors vaizduotė naudojasi turimomis žiniomis, praktiniu patyrimu bei supratimu, vaizduotė, kurdama esinį, yra laisva peržengti šio žinojimo ir patyrimo ribas. Tikrovė žymi empirinį, patiriamą pasaulį, o įsivaizduotas esinys dažniausiai yra tai, kas neatitinka šių kriterijų.

Į klausimus, kas yra demokratija, tautos valia, žmogaus prigimtis, teisingumas ar gėris, nėra vieno atsakymo. Už šių sąvokų stovi skirtingos vaizduotei pasiduodančios prasmės. Tačiau mes nuolat naudojamesi šiomis kategorijomis – jomis naudodamiesi gebame suvokti ir aprašyti politinę tikrovę. Įdomu, kad visoms šioms kategorijoms galima pritaikyti tiek tikrumo, tiek nerealumo kriterijus. Jeigu politinę tikrovę suvokiame kaip tai, kas yra patiriama, tuomet politikai svarbūs ir tie dalykai, kurie turi pasikliauti vien tikėjimu.

Pavyzdžiui, kalbėdamas apie vieną esminių mūsų šiandieninę patirtį apibrėžiančių kategorijų – demokratiją, Pierras Rosanvallonas jos veikimą prilygina tikėjimo aktui. Demokratija grindžiama bendros valios egzistavimu, kuri, nors niekuomet mums nepasirodo kaip tokia, yra būtina demokratijos egzistavimo sąlyga. Dėl to demokratija (kaip ir bet kuris kitas principas, iš kurio kildiname politinę tikrovę) yra greičiau tikėjimo, nei žinojimo objektas. Šis objektas negali būti matomas, todėl visuomet yra priklausomas nuo vaizduotės. Demokratija reikalauja *demoso*, kaip bendro politinio subjekto, išreiškiančio visų žmonių valią¹⁰. Pati demokratijos idėja ir praktika neįmanoma be šio, konkrečias socialines ir istorines sąlygas peržengiančio elemento, – vieningos bendruomenės arba *demoso* idėjos, stumiančios politinį kūną link tam tikros, demokratijos kriterijus atitinkančios praktikos.

Demokratijos veikimui svarbios pačios institucijos ir demokratiškos procedūros, tačiau pats *demosas* negali būti empiriškai prieinama kategorija. Politinės tikrovės dalimi jis tampa per piliečių praktinius

¹⁰ Rosanvallon P., *Democracy Past and Future*, New York: Columbia University Press, 2006, p. 91.

veiksmus, kuriuos jie atlieka remdamiesi pačia demosos idėja. Rosanvallonas demokratijos problemas, kaip antai mažėjantis dalyvavimas politikoje ir piliečių nepasitikėjimas, sieja su visuomenės negebėjimu reflektuoti bendro gyvenimo viziją, kurios reikalauja demokratija¹¹. Pasak Rosanvallono, demokratijos krizė – didėjantis nepasitenkinimas valdžia, politinė apatija – kyla iš mūsų negebėjimo į politiką įtraukti šį bendrosios valios vaizdinį. Racionalus protas linkęs abejoti viskuo, ko neįmanoma empiriškai įrodyti, todėl suabejojama simboline demokratijos dimensija – pačios bendros valios egzistavimu. Mes nepasitikime ne politikais, veikiau racionalus protas suabejoja pačios bendros valios tikroviškumu.

Reikia pažymėti, kad šis ryšys yra abipusis. Kuo mažiau tikime bendra valia ir kuriame jos apraiškų (Rosanvallonas demokratiškus rinkimus laiko viena šios valios apraiškos formų), tuo mažiau – tikroviška ir bendra valia. Taigi demokratijai veikti būtinos dvi sąlygos – praktinį patyrimą peržengiantis tikėjimas demosos egzistavimu ir politinis veiksmas, paremtas šiuo tikėjimu, paverčiantis tikėjimą politinės tikrovės dalimi. Šiuo požiūriu demosos veikimui būdingos tos savybės, kurias Williamas Jamesas priskiria tikėjimo aktui.

Pirma – tikėjimas nurodo objektą (Dievas), kurio negalime nei pamatyti, nei pažinti. Jamesas pabrėžia menamą arba įsivaizduojamą tikėjimo aspektą – tikėjimo objekto savaime neįmanoma apčiuopti regimame ar jusliniame pasaulyje¹². Todėl tikėjimas Dievu reikalauja visiškai kitokio vaizdinio, nei mūsų gebėjimas įsivaizduoti medį kaip tam tikrą substanciją, kurią galime apčiuopti, o vėliau atkurti pasitelkę vaizduotę, ar liūdėsį ar pyktį, kurių projekciją gebame kurti remdamiesi šių emocijų patyrimu. Jamesas pabrėžia individualų ir intymų žmogaus santykį su Dievu, kuris reiškiasi gebėjimu kurti Dievo manifestacijas savyje. Religinis patyrimas – tai lyg mūsų vaizduotės formuojama tikrovės pajauta, gilesnė ir platesnė nei tai,

¹¹ Rosanvallon P., *Counter – Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 310.

¹² James W., *Varieties of Religious Experience. A Study in Human Nature*, New York: Routledge, 2002, p. 46.

ką galime atrasti per patyrimą. Dievo patyrimas, kuris ateina įvairiomis religinės praktikos formomis, apie kurias kalba Jamesas, kaip antai nušvitimas, mokymas ar išvalga, yra specifinė pažinimo forma, kurios neįmanoma įrodyti. Ši pažinimo forma peržengia tikrovės ir išivaizdavimo ribą.

Antra tikėjimo akto savybė leidžia pagrįsti tikėjimo objekto tikroviškumą politinėje sferoje. Anot Jameso, Dievas tampa socialinės tikrovės dalimi per savo apraiškas, tai Jamesas įvardija „nematomumo tikrove“¹³. Svarbiausias tikrumo įrodymas – tai individo veiksmas, paremtas tikėjimu. „Dievas nėra suvokiamas, jis nėra pažinamas, jis yra pritaikomas – kartais kaip moralinis autoritetas, kartais kaip draugas, kartais tampa meilės objektu. Jeigu jis naudingas, religingas žmogus nereikalauja jokio kito jo tikrumo patvirtinimo.“¹⁴

Taigi, nors tikėjimo objekto tikrumą įrodyti sunku, jis yra tikras pačiam tikinčiam žmogui, kuris pajungia vaizduotę ir praktinį veiksma šio objekto tikrumui patvirtinti. Apie pasaulio tikrumą mes sprendžiame atsispyrę nuo mūsų pačių kuriamojoje galioje esančių esinių, kaip antai Dievas, siela, laisvė. Pats Jamesas religinį patyrimą prilygina meilės, patriotizmo jausmui – visi šie dalykai tampa veiksmo pagrindu, o per įveiksimą virsta ir tikrovės dalimi. Nors negalime įrodyti Dievo ar dieviškosios tvarkos, kuria tiki žmogus, egzistavimo, tikėjimas formuoja žmogaus savivoką ir jo santykį su supančiu pasauliu. Kai suvoksime ir pripažinsime individo religinio patyrimo fenomenologiją, suprasime ir tikrovę tikraja šio žodžio prasme, teigia Jamesas¹⁵.

Praktinės veiklos sritis mums atskleidžia tikėjimo pasaulio tikroviškumą – nematoma tikrovė pasidaro matoma per praktiką. „Toks tikėjimo objekto tikroviškumas, – teigia Jamesas, – nesuteikia teisės nematomą pasaulį laikyti netikru. <...> Dievas tikras, nes sukelia realias pasekmes.“¹⁶ Tikėjimas yra vienas būdų išivaizduoti pasaulį.

¹³ James W., *Varieties of Religious Experience. A Study in Human Nature*, New York: Routledge, 2002 p. 64.

¹⁴ Ten pat, p. 337.

¹⁵ Ten pat, p. 385.

¹⁶ Ten pat, p. 398–399.

Politine prasme veiksmas, atliktas remiantis tikėjimu, yra tikroviškas, nes galime apčiuopti jo politines ir socialines pasekmes. Tai, kas tikroviška politinėje bei visuomeninėje erdvėje, nebūtinai yra tikroviška ir, tarkime, mokslo formuojamos tikrovės požiūriu. Šiuo atveju moksliniai įrodymai apie Dievo buvimą ar religinis mokymas politinei tikrovei svarbūs tiek, kiek turi įtakos individų suvokimui ir elgesiui socialinėje plotmėje. Taigi politiškai svarbūs kitokie vaizdinių aspektai, nei, tarkime, menui ar mokslui, – politiškai svarbūs tie vaizdiniai, kurie turi aiškiai apčiuopiamų politinių pasekmių ir praktinį pritaikomumą.

Tokie tikėjimo objektai kaip Dievas, siela, jos laisvė ar pomirtinis gyvenimas nenurodo jokio konkretaus turinio, mes negalime sutarti ne tik dėl šių žodžių prasmės, bet ir įrodyti jų tikrumo, ar, priešingai, – paneigti jų buvimą. Vis dėlto žmonės praktinėje veikloje „atranda“ labai aiškias šių kategorijų prasmes, visų pirma jomis motyvuodami savo veiksmus, pagrįsdami savo pasirinkimus ir įprasmindami savo gyvenimus. Tikėjimas yra vienas šaltinių, kuris pripildo šias kategorijas turinio. Dažnai negalime jų tiksliai apibrėžti ir nusakyti jų savybių, dėl to jos kyla ne iš žinojimo, bet greičiau šaukiasi vaizduotės pagalbos. Vaizduotė tampa galingu „įrankiu“ ir verčia mus elgtis taip, lyg Dievas mums būtų tikras, lyg egzistuotų pomirtinis gyvenimas, lyg mes būtume laisvi.

Šią veikimo logiką galima pritaikyti ir politinėms kategorijoms. „Moralinis sprendinys panašus į religinį tuo, kad paremtas tikėjimu tokiomis realybėmis, kurių nėra“,¹⁷ – yra sakęs Friedrichas Nietzsche. Praktinis veiksmas dažnai yra nulemtas ne priežasties-pasekmės, bet realybės kriterijų neatitinkančių dalykų. Nors tautos suvereniteto negalime aptikti kaip empirinio objekto, žmonėms, palaikantiems demokratinį valdymą, tautos suverenumas yra politinės tikrovės dalis. Politiniai principai, kaip antai laisvė, teisingumas, bei vertybės, kuriomis vadovaujasi individai, kaip antai drąsa, ištikimybė, – neturi

¹⁷ Nietzsche F., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 534.

aiškios empirinės išraiškos be tos, kurią galime pamatyti politinėje sferoje. Dievo tikrumas, kaip ir tautos suvereno ar laisvės idealas, yra neįrodomas kitaip nei per tam tikras praktikas, paremtas žmonių tikėjimu, paverčiant tikėjimo reikšmes tikrovės dalimi.

Taigi į klausimą, kas yra politinė tikrovė, nėra vieno atsakymo. Viena vertus, mokslo pateikiamas politikos vaizdas reikalauja atitinkamo griežtumo bei empirinių įrodymų, pačią diskusiją apie politiką redukuojant iki bendrų principų ir sutarimo dėl bendrų taisyklių. Kaip atsvara šiam požiūriui – postmodernistinė interpretacija, pateikiama Baudrillardo ar Rorty, kai politika tampa simuliacija ir gaminamų ženklų sfera. Vis dėlto, remiantis tikėjimo akto savybėmis, negalima sakyti, kad politinė tikrovė tėra simuliacija ar kad ją galima redukuoti į konkrečias institucijas, taisykles ir normas. Kad ir koks būtų vaizduotės šaltinis, jos esiniai turi aiškiai apčiuopiamas bei matomas pasekmes. Vaizduotė iškyla kaip esminis gebėjimas, leidžiantis materializuoti dalykus, nesančius išorinio pasaulio dalimi. Savo ruožtu, vaizduotės gebėjimas kurti šiuos dalykus yra būtina ne tik tikėjimo, bet ir politikos sąlyga.

Religiniam patyrimui būdingas gebėjimas peržengti ribą tarp to, kas yra, ir to, kas nėra matoma, to, kas tikra ir įsivaizduojama. Pats tikėjimas yra vienas iš individo tikrumo šaltinių, todėl kiekvieno individo savivokai svarbus tampa ne tik praktinis, bet ir įsivaizdavimą pasitelkus formuojamas patyrimas. Tokios ribos neįmanoma nustatyti ir politikoje. Pirmiausia dėl to, kad politika tampa sfera, kurioje reiškiasi vaizduotės kuriami esiniai. Tai būdinga visiems žmogaus veiklą nulemiantiems motyvams, kaip antai patriotizmas, ištikimybė, meilė, kurių pagrindu individas grindžia savo santykį su aplinka ir valstybe. Nors Dievas negali būti mokslinės tikrovės dalis, jis yra politinės tikrovės dalis, nes politikai, kaip praktinės žmogaus veiklos sričiai, galioja kitokie tikroviškumo kriterijai.

Vaizduotė, kaip mūsų gebėjimas kurti čia ir dabar nesančius dalykus, yra neatskiriama politikos dalis, nors tam tikrus objektus traktuojame kaip išorinio pasaulio reiškinius, t. y. dažnai neįvertina-

me subjekto gebėjimo kurti tikrumą per vaizdinius ir šių vaizdinių svarbos formuojant politinę tikrovę. Politika, kad ir atsitraukia nuo bet kokios asmeninės patirties ir asmeninių vaizdinių, nuolat į juos kreipiasi. Tiek laisvė, tiek tautos suverenitetas yra tiesiogiai neprieinami dalykai. Politiką formuoja ne tik skirtingi reikalavimai, bet ir skirtingos idėjos, vaizdiniai apie tai, kas yra laisvė, teisingumas ar suverenitetas. Šios kategorijos neturi bendro, nekintamo turinio, todėl jų reikšmės (tai, kas jos yra ir ką turėtų išreikšti) lieka priklausomos nuo vaizduotės. Tai politiką skiria nuo daiktų pasaulio, nes čia įsivaizduotinos reikšmės neturi referencijos į objektų pasaulį, tačiau šios įsivaizduojamos prasmės yra politinės tikrovės dalis. Įtraukę į politiką pačius prasmės klausimus – kas yra politika, teisingumas, gėris, prigimtis, – neišvengiamai pasitelkiame vaizduotę.

3. Įsivaizdavimas, kaip galimybė atsitraukti nuo tikrovės

Vaizduotė leidžia atsitraukti nuo esamos tikrovės, sukurti atstumą tarp to, kas yra matoma ir patiriama, ir pasitelkus vaizduotę kuriamų esinių. Įsivaizdavimą galima suvokti kaip veiksmą, leidžiantį pereiti nuo to, kas dabartyje tėra vien galimybė. Taigi, priešingai pirmajai – kūrybinei vaizduotės funkcijai, kai vaizduotė tampa tikrovės kūrėja, ši vaizduotės savybė teikia galimybę atitraukti nuo tikrovės ir jai nepaklūstančius esinius. Kaip rašo Iseris, įsivaizdavimo veiksmu pasaulis yra (pa)neigiamas¹⁸. Antra vertus, atsitraukimas yra būtina kūrybinės vaizduotės sąlyga. Kadangi tikėjimo objektas nėra duotas ir nepasirodo kaip būtis žmogaus jauslams ir patyrimui, gebėjimas atsitraukti nuo empirinės patirties yra papildoma, tačiau būtina religinio patyrimo sąlyga.

Tokia per įsivaizdavimo veiksmą atsirandanti distancija tarp empirinės tikrovės ir individo veiksmo yra būtina sąlyga vadovautis re-

¹⁸ Iser, p. 180.

liginiu ar moraliniu imperatyvu. Kantas individo gebėjimą atsitraukti nuo esamo patyrimo laikė pagrindine moralinio sprendinio sąlyga: „Dorybė – tai, ką tik pats žmogus sau gali duoti ir tik jis pats iš savęs gali atimti.“¹⁹ Moralės požiūriu teisingas sprendimas prasmę turi tik tuo atveju, jei jis priimamas laisvu apsisprendimu, be išorės spaudimo. Moralinis veiksmas neįmanomas be laisvės nuo būtinybės, išorinių galių, atimančių iš žmogaus laisvę savarankiškai veikti. Vertinti ką nors moralės požiūriu reiškia vertinti neasmeniškai, nesvarbu, kokie yra konkretūs individo interesai, jausmai ar socialinė padėtis. Todėl moralės požiūriu individas suvokiamas kaip visiškai nuo savo kultūrinės ir socialinės aplinkos galintis objektyvuotis subjektas, o jo proto galia, kuria pasiekiamas sprendimas, kartu yra ir įsivaizdavimo galia.

Šią vaizduotės funkciją dažnai apibūdina moralinės vaizduotės terminas, įvairiais aspektais nagrinėtas nuo A. Smitho iki M. Nussbaum ar M. Oakeshott. Poelgis teisingas moralės požiūriu gali būti tik tada, kai jis atliekamas nesant išorės spaudimo. Tai reiškia, kad išorės pasaulis neteikia ir pakankamai „ženklų“, kreipiančių mus moralinio veiksmo linkme. Smithas vaizduotę laikė būtina moralinio veiksmo sąlyga – įsivaizdavimo procesas leidžia mums atsitraukti nuo patyrimo ir savosios aplinkos ir atsidurti kito žmogaus vietoje, tai yra būtina moralinio veiksmo sąlyga²⁰. Moralinis sprendimas nėra vien proto gebėjimas, faktų suvokimas, bet ir daug platesnis, įžvalgos, erudicijos ir vaizduotės reikalaujantis gebėjimas, galimybė judėti nuo vieno vaizdinio prie kito.

Kuo labiau vaizduotė išiterpia tarp manęs, mano patyrimo ir priimamo sprendimo, tuo labiau jis yra pagrįstas bendros gerovės ar bendro intereso atžvilgiu. Vargu ar valstybės, kaip sutarties, ir tautos, kaip suvereno, principai būtų galėję įsigalėti ir formuoti mūsų politinės tikrovės suvokimą, jeigu politikai nekeltume reikalavimo, kuris kelia-

¹⁹ Kant I., *Politiniai traktatai*, Vilnius: Aidai, 1996, p. 69.

²⁰ Smith A., *The theory of moral sentiments*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 12; taip pat daugiau apie moralinės vaizduotės reikšmę žr. Vinogradnaitė I., „Vaizduotė ir teisingumo sprendimai“, *Politologija* 1 (37), 2005, p. 3–25.

mas ir moraliniam sprendiniui – būtinybės atsitraukti nuo konkretaus patyrimo. Gebėjimas įsivaizduoti skirtingas nuomones dėl priimamo sprendimo leidžia įsivaizduoti, kaip jausčiausi ir mąstyčiau, būdamas jų vietoje. Politinis sprendinys reikalauja gebėti apsvarstyti klausimą iš įvairių požiūrio taškų, arba įsivaizduoti čia nesančius ir mano patyrimui nepriklausančius požiūrius. Vadovavimasis principais, kurie verčia atsitraukti nuo patyrimo, ir paklusimas jiems yra pagrindinis žmogaus gebėjimas, padarantis mus gerais piliečiais. Pasitelkus vaizduotę atsirandantis atstumas tarp sprendinio ir esamų empirinių sąlygų leidžia pamatyti kitokios tikrovės galimybę.

Todėl vaizduotės lavinimas yra viena sąlygų ir geram politiniam sprendimui priimti. Richardas Rorty teigia, jog politikoje negalime sutarti, kas skiria blogį nuo gėrio, teisybę nuo neteisybės. To neleidžia padaryti būtent skirtingi pasaulio vaizdiniai ir tarpusavyje konkuruojantys tikrovės suvokimai. Todėl Rorty siūlė palikti diskusijas apie tiesą už politinės sferos ribų. Siekiant ginti žmogaus gyvybę ir jo teises, visiškai nereikia leistis į kalbas apie žmogaus prigimtį, užtenka, pasitelkus vaizduotę, pabandyti įsivaizduoti kito žmogaus kančias²¹. Tam reikia tik lavinti vaizduotę ir gebėti atsitraukti nuo savųjų poreikių, su ironija ir įtarumu žvelgti tiek į savo, tiek į kitų palaikomus imperatyvus bei tiesos suvokimus. Tačiau čia kyla ir vaizduotės taikymo pavojus. Rorty politinė vizija galiausiai visiškai ima pasitikėti subjektyviu jausmu ir tai, be abejo, visiškai neatitiko Kanto, kalbėjusio apie gebėjimą atsitraukti nuo patyrimo, išorinio pasaulio tikrovės ir vadovautis moraliniu imperatyvu, intencijų.

Vaizduotės lavinimą jau romantikai laikė vienu esminių praktinio gyvenimo formavimo elementų. Pavyzdžiui, Schilleris siūlė plėtoti estetinį ugdymą ir į pasaulį žvelgti ne mokslininko ar filosofo, bet panašiai kaip Nietzsche – menininko akimis²², kai kiekvienam yra

²¹ Rorty R., „Human Rights, Rationality and Sentimentality“, *Truth and Progress, Philosophical Papers* 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 167–185.

²² Nietzsche F., *Tragedijos gimimas*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 22.

leista ne tik paklusti išorės įtakoms, bet ir pačiam kurti pasaulį²³. Taip romantikai iškelė fikcijos ir politikos santykio (greičiau jo trūkumo) problematiką, kuriai daug dėmesio imama teikti šiandien, diskutuojant apie politikos ir fikcijos santykį.

Fikcija, kurią pateikia menas, anuliuoja realybę, tačiau fikcijai rūpi ne tiek įtikinti neįmanomais dalykais, kiek suteikti žmogui galimybę peržengti save patį. Fikcija gali parodyti pasaulį tokį, kokio neapčiuopiame savo kasdieniu patyrimu. Ji leidžia išgyventi įsivaizduojamus gyvenimus, suvokti veikėjų veiksmus ir jausmus remiantis jų pačių vertybėmis ir nuostatomis, taip prisidėdama ne tiek prie mūsų estetinio išprusimo, kiek moralinio jautrumo tobulinimo. Dėl to fikcija, kurią siūlo menas, ne tik suteikia šią galimybę – tobulinti moralinį jausmą, pažinti save bei kitus, – bet ir nukreipia mus tam tikros galimybės, nesančios tikrovės linkme, tarsi ji gali mums pasakyti daugiau apie žmogiškąjį patyrimą, nei esamoji būtis. Fikcija suteikia galimybę atsitraukti nuo to, ką mes įpratę laikyti tikrove, priešpriešinant ją tam, kas yra įsivaizduojama.

Ne ką mažiau svarbus politikos aspektas, kuris įmanomas tik tarpininkaujant vaizduotei, – formuoti politiką remiantis tam tikrais idealais. Pasak Geusso, vaizduotė mus kreipia idealo link, ji yra tikėjimas, kad pasaulis ateityje gali būti paverstas geresniu nei yra dabar²⁴.

Marksas yra sakęs, kad valstybės pilietis – tai įsivaizduojamas žmogus, turintis „menamą“ galią formuoti valdžią, dalyvauti lygiomis teisėmis valstybės valdyme ir būti „menamo“ suvereniteto dalimi. Šis menamas politinės lygybės ir laisvės principas sugyvena su realiai egzistuojančia socialine, politine ir ekonomine nelygybe. Politinės lygybės idėja yra ideologijos šydas, slepiantis nelygybės tikrovę. Lacanas taip pat lygina vaizduotę su iliuzija, nes abu veiksmai

²³ Schiller F., *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999, p. 44.

²⁴ Geuss R., *Politics and the Imagination*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010, p. viii.

išreiškia tai, kas peržengia tikrovės galimybes²⁵. Kitaip tariant, tie principai, kuriais grindžiame politiką, yra vaizduotės vaisiai. Panašiai kaip skirtingos pažinimo formos – mokslinė, estetiinė, literatūrinė ar religinė – teikia savo tikrovės vaizdą, taip ir ideologijos teikia savo politinės tikrovės vaizdinius. Dėl to tarp pačios politinės tikrovės ir politinės kalbos atsiranda distancija.

Atsitraukimas leidžia politiką susieti su tam tikrais idealais, nesvarbu, ar tai būtų lygybė, laisvė, ar teisingumas. Politika pagrįsta ne tik ir ne tiek refleksija, arba reprezentavimu to, kas vyksta visuomenėje, bet ir to, kokia visuomenė norime save matyti ir kokioje visuomenėje norime gyventi. Pagaliau politika neatsiejama nuo galimybės formuoti kitokią – geresnę, laisvesnę visuomenę. Anot Franko Ankersmito, valstybės gyvenimą galima prilyginti laivo kursui – laisva, demokratiška, tolerantiška visuomenė visuomet išlieka tam tikra siekiamybė, kuriai palenkiamą politika²⁶. Todėl demokratiška, laisva, tolerantiška visuomenė – kategorijos, kurias naudojame apibrėžti politinę tikrovę, – paverčia pačią tikrovę siekiamybe, o ne duotybe.

Nors šie politikos atributai yra idealaus pasaulio dalis, jie skverbiasi į politiką. Panašiai kaip Dievo vaizdinys determinuoja tikinčio žmogaus veiksmus, taip politiniai idealai kreipia politiką viena ar kita linkme. Politika ne tik aktualina tai, kas yra tauta ar laisvė, bet ir leidžia atsitraukti, reginti kitos situacijos galimybę. Nors laisvė veikiausiai niekada nėra visiškai įgyvendinama, mes nuolat reikalaujame iš politikos jos siekti, t. y. nebūtį politikoje matome kaip būties – politinės tikrovės galimybę. Taigi, politinis sprendinys reikalauja idealaus pasaulio buvimo, pasiekiamo pasitelkus vaizduotę. Idealus leidžia įsivaizduoti pasaulį kitokį, nei mums teikia patyrimas, jis visada yra siekiamybė. Šis politikos aspektas leidžia atsakyti ir į klausimą, kodėl mes siekiame tam tikrus idealus įprasminti politišk-

²⁵ Lacan, J. „The Mirror Stage as Formative of the Function of the I“, Lacan J., *Ecrits: A Selection*, New York and London: Norton, 1977, p. 1–7.

²⁶ Ankersmit F., *Aesthetic Politics. Political Philosophy Beyond Fact and Value*, Stanford: Stanford University Press, 1996, p. 301.

kai, pavyzdžiui, kodėl mums svarbi ne tik kultūrinė, bet ir politinė nepriklausomybė. Visų pirma dėl to, kad tam tikrus dalykus, kaip antai tautos suverenumas, laikome politine vertybe. Antra – dėl to, kad tik valstybę, galinčią garantuoti ir puoselėti šias vertybes, laikome verta pagarbos ar pasiaukojimo. Juk remti tam tikrą politiką imamės dėl to, kad tikime, jog ji atstovauja tiems idealams (ir juos remia), be kurių negalime įsivaizduoti savo, kaip bendruomenės, tapatumo, ir kuriuos laikome vertais ištikimybės ir pasiaukojimo.

Priešingai pirmajai vaizduotės savybei – gebėjimui konstruoti tikrovę, ši vaizduotės savybė nurodo tarpusavio priklausomybę tarp tikrovės matymo ir to, kas yra įsivaizduojama. Kuriančioji vaizduotė leidžia pažinti tikrovę, realizuoti skirtingas vertes ir pasaulio suvokimus. O ši vaizduotės funkcija leidžia išlaikyti atstumą tarp to, kas yra patiriama, ir verčių bei prasmų, kurias priskiriame patyrimui, ir priimamo sprendimo. Įsivaizdavimas leidžia jungti patyrimą ir veiksmus su politiniais principais, kaip antai demokratija, tautos suverenumo praktika, prigimtinė žmogaus teisė, kurioms padedant mums „pasirodo“ politinė tikrovė.

4. Siejančioji vaizduotė: save steigianti visuomenė

Siejančioji vaizduotės geba yra dar viena savybė, suartinanti ją su politika. Vaizduotė sujungia patyrimą su jį suvokti ir įprasminti leidžiančiomis prasmėmis, susieja atmintį su esamu patyrimu. T. y. nepaisant vaizduotės laisvės (vaizduotė neturi būti susisaisčiusi su jokių patyrimu, realybės taisyklėmis ir visuomet linkusi juos peržengti), ji leidžia patyrimui suteikti stabilumą.

Gebėjimas matyti save bendros valios kontekste, save kaip suvereną ir valstybės steigėją, yra viena iš pasitelkus vaizduotę įgyvendinamų politikos sąlygų. Anot Tayloro, sekuliari, individualistinė visuomenė, kuri vadovaujasi instrumentiniu racionalumu, o save laiko individų sutartimi, yra ne ką mažiau įsivaizduojama, negu ta, kuri

politikos pagrindu laiko Dievo apvaizdą²⁷. Už konkrečios politinės praktikos visuomet stovi tam tikra politiškumo forma, sujungianti skirtingus patyrimus į vieną bendrą prasmingumo sistemą – bendrus vaizdinius, leisdama daryti ir politinius sprendimus. Lyg, neatsižvelgiant į tai, kad už skirtingų politinių kategorijų stovi skirtingos prasmės bei reikšmės, egzistuoja skirtingų vaizdinių atvaizdavimo konsensusas. Pasak Tayloro, socialinė vaizduotė yra tam tikros simbolinės struktūros, kurių padedami mėginame paaiškinti save ir pasaulį, įprasminti savąjį „aš“. Juk be bendrų idėjų, tikėjimo ir vaizdinių neįmanoma ir bendra praktika. Taigi vaizduotės, kurią Tayloras apibūdina kaip socialinę vaizduotę, reikalauja bet kokia bendruomenės forma.

Todėl šiuo atveju netgi moderni politinė bendruomenė, įteisinanti politiką visuomenės sutarties idėjos pagrindu, negali apsieiti be vaizduotės. Ką nurodo ši idėja? Ji reikalauja nusikelti į pradžią ir išivaizduoti, kad, nesant valstybės, visi žmonės, buvę iš prigimties lygūs ir laisvi, sutarę dėl jos steigimo. Tai yra principas, pagrindžiantis ir vienijantis jos piliečius.

Castoriadis modernią valstybę yra pavadinęs „save institucionalizuojančia visuomene“²⁸. Moderni visuomenė, bendrumo pagrindu pavertusi visuomenės sutartį, paneigė religiją ir mitologiją, kaip valstybės steigties šaltinį. Tačiau iš ko tuomet kyla modernios valstybės sąranga? Moderni valstybė netenka reprezentacijos principo, politika nebeturi atitikti jokios už individo valios esamos tvarkos. Susidariusią tuštumą gali užpildyti tik vaizduotė ir skirtingos jos formos. Trumpai tariant, moderniam pasaulyje pasikeičia tikroviškumo standartai. Klasikai manė, kad būtent antjuslinis pasaulis yra tikras, priešingai jusliniam, nuolat besikeičiančiam pasauliui. Kai steigties pagrindu paverčiama pati visuomenė, nesiremianti jokia už jos pačios esančia tvarka, vaizduotė tampa svarbiausia steigties sąlyga ir vienintele jos

²⁷ Taylor C., *Modern Social Imaginaries*, Durham and London: Duke University Press, 2004, p. 29.

²⁸ Castoriadis, p.165, 235.

galimybe. Anot Castoriadžio, visuomenės steigtis – tai neapibrėžtas ir nepaliamojamas vaizdinių kūrimas, kurio pagrindu tik ir galima kalbėti apie ko nors turėjimą (kartu politinę tikrovę). Tai, kas institucionalizuojama, yra kūrybiška pasaulio samprata, inovacinė prasmė, skirtingų reikšmių naratyvas. Dabar tik bendros vaizduotės gali pagrįsti pačią visuomenę, politiką, valstybę. Kaip šiuolaikinis individas suvokiamas save kuriantis, laisvai besirenkantis tarp skirtingų tapatumų, vaidmenų ir vertybių, taip ir politinė bendruomenė yra save postuluojanči, nuolat atnaujinanti ir modeliuojanti struktūra, besivadovaujanti vaizduote. Atitinkamai, vaizduotė yra būtina visuomenės savikūros sąlyga. Vaizduotė reikalinga bet kuriai bendro gyvenimo formai. Atskyrus politiką nuo religija ar mitologija grindžiamos vaizduotės esinių, politika, pasitelkusi vaizduotę, ieško naujų prasmės ir teisėtumo šaltinių.

Šiuo atveju vaizduotė nurodo platesnę – paties bendrumo problematiką, kuriai analizuoti galima pasitelkti Benedicto Andersono išsivaizduojamų bendruomenių idėją.

Pagrindinis Andersono argumentas ginant tautos, kaip pasitelkus vaizduotę kuriamo esinio, idėją yra tas, jog net ir pačios mažiausios bendruomenės nariai niekuomet nepažins visų savo bendruomenės narių, tačiau kiekvieno jų sąmonėje gyvuoja įvaizdis, kad jie visi yra susiję²⁹. Būtent tautos, kaip horizontaliais ryšiais susijusios bendruomenės, vaizdinys, formuojamas naudojantis kalba, tradicijomis ar simbolika, brėžia skirtis tarp įvairių bendruomenių (ir valstybių), padaro bendruomenes tikroviškas ir yra kiekvieno jų nario savirefleksijos šaltinis³⁰. Mūsų gyvenimai prasmę įgauna juos susiejus su tam tikru visuomenės naratyvu. Etinės normos, kurių išmokstu, kuriomis vadovaujuosi ir kurios yra mano veiksmų vertinimo matas, yra konkrečios, būdingos konkrečiai socialinei sanklodai. Tauta egzistuoja tik tiek, kiek šis vaizdinys yra palaikomas jos narių per jų pačių ku-

²⁹ Anderson B., *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 21.

³⁰ Ten pat, p. 23.

riamas reprezentacijos. Andersonas iš esmės atsisako įsitikinimo, jog bendruomenė gali būti reali ta prasme, kad egzistuotų nepriklausomai nuo mūsų vaizduotės ir mūsų valios pastangomis kuriamų jos reprezentacijų. Kitaip tariant, tauta – tai naratyvas, pasakojimas, kuriamas pasitelkus kalbą, tradicijas, prisiminimus bei simbolius. Šiuo atveju vaizduotė, leidžianti susieti skirtingas reikšmes, yra priešinga pirmajai, kuri remiasi vien subjekto gebėjimu kurti prasmes ir įvairius vaizdinius. Tai reiškia ir tai, kad vaizduotė nėra visiškai laisva – bendruomenės perduodamos reikšmės, istorijos, atsiminimai tampa vaizduotės šaltiniu, leidžia jai reikštis ir skleistis. Visi mūsų turimi vaizdiniai yra veikiami bendrai kuriamų prasmų, o vaizduotės esiniai remiasi informacija, istorijomis, atsiminimais ir t. t. Todėl vaizduotę galima suprasti ne tik kaip save teikiančio ir save konstruojančio bei kuriančio subjekto gebėjimą, bet ir kaip esant tam tikram santykiui gimstančius reikšmes bei vaizdinius, teikiančius peno tolesniam vaizduotės žaismui. Kartu kuo daugiau vadovaujamės šiomis bendromis prasmėmis, tuo stipresnis būna bendruomenės pojūtis ir poreikis.

Įsivaizduojamos bendruomenės idėja leidžia atskleisti kelis svarbius vaizduotės ir politikos tarpusavio santykio aspektus. Bet kokiai bendruomenei (sykiu ir politinei) reikalinga vaizduotė, kompensuojanti realiai turimų ryšių (kurie būdingi, pavyzdžiui, šeimos nariams) trūkumą. Priklausymas bendruomenei taip pat negali prilygti pačiai būčiai. Bendruomenės egzistavimui esminiai tampa vaizdiniai, metaforos, simboliai bei istoriniai pasakojimai, sukuriantys šiuos ryšius. Panašiai kaip religinis patyrimas leidžia įprasminti individo veiksmus ir suteikti patyrimui prasmę, taip ir bendruomenės lygmeniu vaizduotė leidžia sujungti daiktų ir faktų pasaulį su jų reikšmėmis ir vertėmis. Vaizduotė naudojami kalba, tradicija, istorija, simbolika, taip sujungdama praeitį, dabartį ir ateitį į vieną bendrą prasmės naratyvą, kad galėtume išlaikyti besikeičiančios patirties vientisumą. Bendruomenės neįmanoma atsieti nuo jos kuriamų vaizdinių. Iš individo atėmus „pasakojimą“ apie jį, nelieka ir paties individo. Atitinkamai, išnykus bendruomenės naratyvui, žmonių sumos negalima

laikyti bendruomene – atskyrus bendruomenes nuo jų kuriamų prasmų, išnyktų ir pačios bendruomenės. Bendrumo formas vieną nuo kitos skiria būtent skirtingos vaizduotės formos, o tautinė vaizduotė, apie kurią kalba Andersonas, yra specifinė jos forma.

Priklausymas bendruomenei neapsiriboja vien priklausomybe konkrečiai socialinei ar ekonominei struktūrai, kurią Andersonas laiko įsivaizduojamų bendruomenių signifikantais, bet ir priklausymas moraliniu ir vertybiniu požiūriu skirtingiems bendruomenių projektams. Jokia visuomenė negali funkcionuoti be vaizduotės dėl to, kad iš jos kyla bendrumas ir bendra tvarka. Tokį bendrumą sudaro bendri principai, kurie padeda paprastiems žmonėms įsivaizduoti savo socialinę aplinką, leidžia bendras praktikas, suteikdami prasmę pasauliui ir įvairioms visuomenės praktikoms. Kartu, kaip ir kiti vaizduotės esiniai, bendruomenė negali gyvuoti savarankiškai, nepriklausomai nuo mūsų gebėjimo formuoti bendrumo reprezentacijas, jas atnaujinti bei perkurti, taigi negali egzistuoti savarankiškai, be mūsų gebėjimo jas kurti.

Grįžtat prie Foucault galios sąvokos, galima teigti, kad tai tokia vieša vaizduotės forma, kuri įprasmina ir įvaizdina pasaulį. Taip vaizduotė tampa viena esminių galios, kartu ir politinės galios, formų. Tačiau kur tuomet yra politinės vaizduotės ribos?

Jacques'as Ranciere'as pagrindine politikos savybe siūlo laikyti matomumo / nematomumo perskyrą. Tai reiškia, kad politika yra įrankis, kuriuo organizuojama erdvė ir laikas. Taigi politika organizuoja (ir palaiko) tam tikrą visuomenės struktūros regimybę – suskirsto visuomenės kūną į skirtingas grupes, priskiria joms įvairias funkcijas bei vaidmenis. Šią viešosios sferos regimybę Ranciere'as įvardija kaip įprasminimo pasiskirstymą (angl. *distribution of the sensible*), t. y. tuo, kas yra matoma viešojoje sferoje, ir tuo, kas lieka paslėpta, išstumiamą už jos ribų³¹. Taigi politiką šis autorius suvokia

³¹ Ranciere J., *The Politics of aesthetics: distribution of the sensible*, New York, London: Continuum, 2004 p. 3, 85.

kaip vizualumo sritį, t. y. tai, kas yra reprezentuojama arba atvaizduojama per politinę tvarką, taisykles, normas, kultūros artefaktus, kurie brėžia ribas tarp skirtingų identitetų, funkcijų, vaidmenų, teisių ir atsakomybės sričių³². Šiuo požiūriu būtent politinėje sferoje įsivaizduojamos reikšmės gali tapti regimybės objektais – matomos, stebimos ir dėl to pasidaryti politinės tikrovės dalimi. Tikėjimo aktas savaime leidžia peržengti ribą tarp regimybės ir to, kas lieka nematoma, pasiekiamą įsivaizdavimo veiksmu. Tęsiant Jameso idėją apie nematomą tikrovę, religiniai bei moraliniai vaizdiniai iškyla kaip regimybės politikoje. Politiniai principai, kaip antai laisvė, teisingumas, garbė ar drąsa, neturi faktinio statuso, panašiai kaip tikėjimo objektas, tačiau visi jie gali įkvėpti žmogiškąjį veiksma ir per jį pasireikšti. Tokios viešai egzistuojančios reikšmės kartu ir apriboja politinę vaizduotės reikšmę. Vaizduotė yra laisva, ji nepaklūsta tikrovės standartams, tačiau politiškai reikšmingos tos reikšmės, kurios yra matomos, taigi atpažįstamos kitų.

Sujungus bendruomenės įsivaizduojamumo idėją su Ranciere'o politikos, kaip vizualumo srities, idėja, galima atsakyti ir į prasmės klausimus – kodėl imamės ginti tam tikras vertybes politinėje arenoje, kodėl bendruomenei svarbu išreikšti savo tapatumą kaip politinės sąrangos formą, kodėl ginčijamės ne tik dėl konkrečių politinių sprendimų, bet ir dėl idealų, kuriems turi atstovauti politinė sąranga? Pagaliau tai, kad kovojame už tam tikrus politinę tikrovę formuojančius principus, kaip antai pagarba žmogaus laisvėms, teisėms, istorinei savimonei ir kitoms vertybėms, kurias esame linkę laikyti

³² Ranciere'as kalba apie regimybės / nematomumo perskyrą, kaip esminę politikos savybę. Anot Ranciere'o, kai kurios grupės, nors ir būdamos visuomenės kūno dalimi, nėra politinės tikrovės dalis, nes neturi vietos ir balsu politinėje arenoje (kaip antai darbininkai XIX a. ar moterys, iki suteikiant joms balsavimo teisę), taigi nėra politinės tikrovės dalis, nors fizinis jų tikroviškumas negali būti užginčijamas. Panašiai apie seksualumą ar beprotybę kalbėjo ir Foucault – kol tam tikros elgesio formos bei savybės nėra paverčiamos politinės galios objektu – jos nėra politinės tikrovės dalis. Pasak Foucault, vien psichiatrijos atsiradimas padarė matomą naują visuomenės grupę – psichikos ligonius. Pavyzdžiui: Foucault M., „Governmentality“, Burchell G., Gordon C., Miller P. (sud.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 1991, p. 87–104.

svarbiomis politikai, ir yra siekis kurti ir įprasminti savo politinę tapatybę. Kaip teigia Vytautas Kavolis, kiekviena bendruomenė krei-piasi į „simbolinį autoritetą“ – religiją, mitologiją, poeziją, tradiciją, visa tai, kas reiškiasi kaip skirtingų bendruomenių, kultūrų artefak-tai. Šis autoritetas nukreipia mus link „dvasiškai pakylėjančios geros tvarkos“ visame žmogiškame patyrimo, sujungia konkrečių sociali-nių santykių egzistavimo suvokimą ir emocinį poveikį turinčią viziją, įprasminančią šį suvokimą³³.

Už politinės, socialinės ir ekonominės sąrangos stovi tam tikros reikšmės, teikiančios prasmę bei teisėtumą politikai. Šios reikšmės reikalauja vaizduotės, taigi kinta pačios vaizduotės reikšmės ir for-mos, bet ne pasitelkus vaizduotę kuriamos prasmės, pagrindžian-čios politiką. Kadangi bendruomenė reikalauja ir bendros patirties, vaizduotė leidžia ją kurti bei įprasminti. Sunku būtų įsivaizduoti bendruomenę (tarp jų ir politinę) be tam tikro visus jos narius su-artinančio pasakojimo, bendros vaizduotės, ar tai būtų tautosaka, ar mitas, pagrindžiantis politinį jungą. Kartu šis ryšys yra abipusis – kaip bendruomenei reikalinga ją aktualinanti vaizduotė ir politika, leidžianti institucionalizuoti visuomenę, padaryti ją matymo objektu, taip ir vaizduotei reikia bendruomenės, kuri leidžia skleistis skirtingoms vaizduotės formoms.

Išvados

Vaizduotė yra laisva – ji nuolat kuria tikrovę pralenkiančius esinius. Nors vaizduotės tarpininkavimas žmogaus veikloje yra neišvengia-mas ir yra vienas iš mūsų gebėjimų, vadovaujantis šiomis savybėmis sunku būtų apginti vaizduotę, kaip politinę dorybę. Vis dėlto politi-kos suvokti neįmanoma be vaizduotės tarpininkavimo. Jeigu užsi-brėžtume tikslą pavaizduoti suvereną, laisvę, patriotizmą ar Dievą, susidurtume su keblumu, nes šiuo atveju negali būti jokio objekty-

³³ Kavolis V., *Civilizacijų analizė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 275.

vaus sutarimo, kas būtent turi būti vaizduojama. Nors visi šie dalykai veikia politinę tikrovę. Tai bene geriausiai ir apibrėžia politikos ir vaizduotės santykį.

Vaizduotės veiksmas gali būti skirtingas. Vienu atveju ji padeda atkurti tam tikrus objektus, kitu – jos kuriami objektai viršija patyrimą. Ji geba susieti patyrimą su įvairiomis reikšmėmis, tuo pat metu – leidžia atsitraukti nuo tikrovės ir kurti su ja nesusijusius esinius. Visus šiuos vaizduotės gebėjimus galima taikyti politikai.

Vaizduotė visuomet aplenkia realybę, ir politika nuolat juda tarp vaizduotės ir realybės, peržengdama jas skiriančią ribą. Vaizduotės poveikis ypač stiprus formuojant politinę tikrovę, nes politinį pasaulį sudaro daugybė dalykų, kurie nėra empirinio patyrimo dalis ir reikalauja vaizduotės išsiikišimo. Politinei tikrovei negalime taikyti mokslui tinkamo tikrovės standarto. Tačiau politikos negalima prilyginti estetinei tikrovei – politikoje vaizduotė gali turėti apčiuopiamų ir aiškiai patiriamų padarinių. Negalime kalbėti apie vieną tikrovę – religija, mokslas turi savo tikroviškumo standartus. Tą patį galima pasakyti ir apie politiką. Šiuo atveju nėra skirtumo, kokia politikos sąvoka remiamės, kol politinė praktika savęs pateisinimo ieško konkrečiuose principuose, tol politikai išlieka svarbūs vaizdiniai.

Kartu tai, kad vaizduotės esiniai veikia politiką, reiškia, jog politinė vaizduotė negali būti susiaurinama iki simuliacijos, fikcijos, iliuzijos. Vaizduotės gebėjimas kurti patyrimą pralenkiančius esinius yra viena iš moralinio, politinio veiksmo sąlygų. Be vaizduotės sunku būtų kalbėti ir apie pačios bendruomenės prasmes, kurios nuolat pasitelkia vaizduotę bei reiškiasi kaip mitologija, tradicijos, pasakojimai, jungiantys žmones į bendruomenes. Todėl reikalavimas pašalinti vaizduotę iš politikos yra ne tik nepageidaujamas, bet ir veikiausiai prilygtų S. Becketo bandymui anuliuoti vaizduotę, kuris įmanomas įsivaizduojant jos mirtį³⁴.

³⁴ Beckett S., *Imagination dead imagine*, Calder and Boyars, 1965.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Anderson Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, vert. A. Čižikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

Ankersmit Frank, *Aesthetic Politics. Political Philosophy Beyond Fact and Value*, Stanford: Stanford University Press, 1996.

Beckett Samuel, *Imagination dead imagine*, Calder and Boyars, 1965.

Beiner Ronald and Nedlesky Jennifer, *Judgment, Imagination, and Politics: Themes from Kant and Arendt*, Boston: Rowman & Littlefield, 2001.

Burchell Graham, Gordon Colin, Miller Peter, *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 1991.

Castoriadis Cornelius, *The Imaginary Institution of Society*, trans. Kathleen Blamey, Cambridge: MIT Press, 1975.

Gadamer Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, vert. A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

Geuss Raymond, *Politics and the Imagination*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010.

Hobbes Thomas, *Leviatanas*, vert. K. Rastinis, Vilnius: Pradai, 1991.

Focault Michel, *The Will to Knowledge*, London: Penguin, 1998.

Iser Wolfgang, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, vert. L. Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002.

James William, *Varieties of Religious Experience. A Study in Human Nature*, New York: Routledge, 2002.

Jay Martin, *Downcast eyes: the denigration of vision in twentieth-century French thought*, California: California University Press, 1994.

Kant Immanuel, *Grynojo proto kritika*, vert. R. Plečkaitis, Vilnius: Mintis, 1996.

Kant Immanuel, *Politiniai traktatai*, vert. A. Gailius, G. Žukas, Vilnius: Aidai, 1996.

Kavolis Vytautas, *Civilizacijų analizė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Lacan Jacques, *Ecrits: A Selection*, New York and London: Norton, 1977.

Nietzsche Friedrich, *Rinktiniai raštai*, vert. A. Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1991.

Nietzsche Friedrich, *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*, vert. A. Tekorius, Vilnius: Pradai, 1997.

Ranciere Jacques, *The Politics of aesthetics: distribution of the sensible*, New York, London: Continuum, 2004.

Rorty Richard, *Truth and Progress, Philosophical Papers 3*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 167–185.

Rosanvallon Pierre, *Democracy Past and Future*, New York: Columbia University Press, 2006.

Rosanvallon Pierre, *Counter – Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Schiller Friedrich, *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*, vert. A. Gailius, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

Schmitt Carl, *The Leviathan in the state theory of Thomas Hobbes. Meaning and Failure of a Political Symbol*, London: Greenwood Press, 1996.

Smith Adam, *The theory of moral sentiments*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Taylor Charles, *Modern Social Imaginaries*, Durham and London: Duke University Press, 2004.

Vinogradnaitė Inga, „Vaizduotė ir teisingumo sprendimai“, *Politologija* 1 (37), 2005.

SUMMARY

POLITICAL MEANING OF IMAGINATION

There are two ways of looking at the relationship between politics and imagination. Imagination is a capacity to create images and objects that directly cannot be perceived. As such imagination often is perceived as a capacity to create make-believes, taking us away from the reality, therefore imagination should have no role in the political world. Contrary to this position, one can overall deny the clear distinction between reality and imagination, due to the fact that political works is made from values, believes, myths, stories – all that separates the world of political from the world of nature. Both positions have their own faults. The first one ignores and fails to explain the various influences on the political – such as myths, beliefs, and religious arguments. This position largely treats policy knowledge as though it were a matter of rational calculation. The second – drives towards the Baudrillard-like view of the world made of simulacra and signs failing at the same time to draw a distinction between make-believes and the products of imagination that have real political effect. The objective of the article is to research the relationship between politics and imagination.

This is done applying the functions of imagination to political sphere. Imagination helps to create “something that is not given directly”. Imagination therefore allows crossing the line between the imagined and the real. In the context of political world, different human experiences, first and foremost religious experiences are analyzed as allowing crossing the line between the rational domain of policy and its knowledge and the imagined. Religious experiences represent a world that has its own standard of reality affecting the political domain. We can talk about different realities then, made visible to us through different forms of imagination – scientific, art, religious, historical – all giving different answer to the question what is real and those different worlds collide in the political domain. Therefore it is argued that the political cannot have the clear distinction between the real and the imagined.

Secondly, the capacity of imagination to introduce the distance between the reality and the imagined is discussed in the context of the political domain. This particular capacity of imagination is crucial for moral act, as seen in Kant, Smith, or Nussbaum. It is argued that the same need to introduce the distance between the moral agent and the decision to be made is applicable to political decisions. Here also the distance between the reality (such as social inequality) and the political metaphors shaping policy (such as social equality and freedoms) is discussed. Political reality is made from various metaphors, such as liberty, sovereignty, the will of people, which are objects of imagination as much as of knowledge or experience which makes the political reality not only as “something present”, but something that “we aspire to as a political entity”.

Lastly, the capacity of imagination to connect different objects is discussed as a capacity connecting people with certain values or desires. It is argued that metaphors, history, and tradition – all are a source and at the same time a form of imagination that creates and separates different communal and political identities. The political entity cannot be separated from the capacity of its people to keep creating and recreating common identify.